

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Филология факультеті
Қазақ тіл білімі кафедрасы
Мамаева Гүлнар Бейсенқызы
Филология ғылымының кандидаты, қауымдастырылған профессор
Пән атауы: Емле және сөз сазы

Астана, 2022

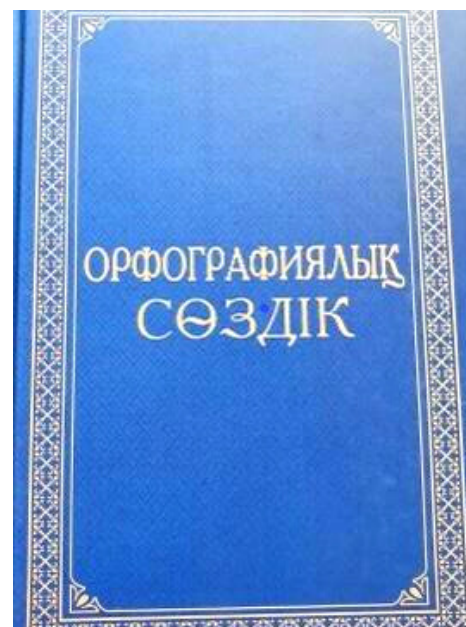

3-дәріс тақырыбы: Жазу ережелері
Қарастырылатын мәселелер:

- 1914 жылғы емле жинағы
 - Қазақ білімпаздарының тұңғыш съезіндегі жазу ережелері
-

**Ең алғашқы орфографиялық жинақ
1914 жылы жарық көрді.**

- 1924 ж. толықтырулар енгізіледі;
- 1929 ж. қолданыста болды.

**1929 жылдан 1940 жылға дейін латын
әліпбиіне көшумен байланысты
қабылданған қазақ тіл орфографиясы
қолданылды.**

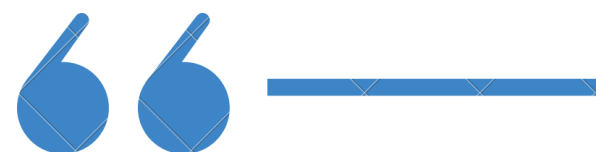

1924 жылғы Қазақ білімпаздарының тұңғыш съезі

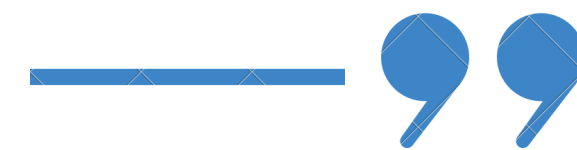
Съезде қарастырылған мәселелер:

- Қазақ емлесін біркелкілеу;
 - Қаріп жағдайын қарастыру;
 - Халық әдебиетінің халін һәм оқылатын пәндерді жоспалау;
 - Оқу һәм білім кітаптарын көбейту шарасын қарастыру;
 - Қазақ пән сөздері бір болу мәселесі.
-

А.БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ КӨЗҚАРАСЫ:

Жақсы әліпби тілге шақ болуы керек.
Жақсы әліпби жазуға жеңіл болуға тиіс, әліпбидің
әріп суреттері қиын болса, мүшелері көп
болса, жазуды ұзақтатып, уақытты көп алады.
Әліпбидің жақсысы баспа ісіне қолайлы болуы тиіс.

Съезде арабшылар мен латыншылар болып екі топқа бөлінді:

Араб графикасының негізінде А.Байтұрсынов құрастырылған әліпбиді-"төте жазуды" қолдануды жалғастыру , оны одан әрі жетілдіру қажет деп санады.

Н.Төреқұлов латын қаріпінің басымдықтарын негіздеуге күш салып, жаңа емлеге өтуді сатылап,жүйелі түрде жүргізу қажеттілігіне назар аударды.

Бүкілодақтық 1-түркологиялық съезі

Қаралған мәселелер:

1

араб әліпбиінің түркі халқы үшін маңыздылығы

2

латындандыруға көшу ісі

3

жаңа латын әліпбиін қабылдау

Бүкілодақтық 1-түркологиялық съезі жайлы

1926 жылы 26 ақпанда I Жалпыодақтық түркітану съезі ашылды. Қазақстаннан Е.Омаров, Б.Сүлеев, Ә.Байсейітов қатысты.

Съезге қатысушылар арабшылар және латыншылар болып қызу пікірталас жүргізді.

А.Байтұрсынов бастаған қазақ арабшылары латындандыруға қарсы болып, съезде реформаланған араб әліпбиін қабылдаттыруға барлық күштерін салды.

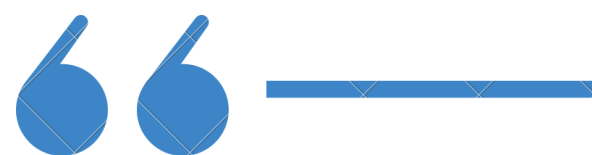
Ғалымдар көшу кезінде қиындықтар болатындығын атап өткенімен, олар араб графикасынан гөрі латын әліпбиіне басымдық беретінін айтты.

Латын жүйесінің артықшылықтары:

- Сауаттылықты үйретудегі қолайлылық;
- Әріптердің сыртқы әсемдігі;
- Баспасөздегі қолданысы;
- Этносаралық және халықаралық қарым-қатынасқа қолайлы;
- Тираж санының көптігі.

Н.Төреқұлов әліпби жайында :

Біріншіден, Түркологиялық құрылтайдың бұл тұрғыда бүкіл түркі әлемі үшін аса прогрессивті революциялық факті болғанын айтқым келеді, өйткені бұл съезде бірде-бір дауыс ескі араб жазуын қолдаған жоқ.

Латын жазуына көшу жөнiнде екi топ арасындағы қызу пікірталас алдымен ұлттық баспасөз беттерiнде, әсіресе "Еңбекші қазақ" пен "Ақ жол" газеттерiнде орын алып, артынан бiрнеше арнайы басқосулар мен жиындарда жалғасты.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Ахмет Байтұрсынұлы және қазақ филологиясы: өткені, бүгінгі мен болашағы» (ұжымдық жұмыс). – Алматы: әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2017. – 165 бет
 2. Первый Всесоюзный Тюркологический съезд. – Баку: “Нагыл Еви”, 2011. – 552 бет
 3. Абикенова Г. Е. , Ахметжанов Қ. “Қазақстанда Латын Әліпбиінің Енгізілуі: Нәтижелері, Тарихи Сабақтары”. – Алматы: әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2021. – 12 бет
-

Назарларыңызға рақмет !

